

Leeghwater, Schabaelje en Hoejewilt

De eerste en tweede druk van Leeghwaters Kleyne Chronycke vergeleken

Inleiding

Jan Adriaensz. Leeghwater (De Rijp 1575-Amsterdam 1650) is een van de beroemdste waterbouwkundigen van ons land. Zijn naam is onlosmakelijk verbonden met de grote Noord-Hollandse droogmakerijen uit de eerste decennia van de zeventiende eeuw. Minder bekend is dat hij houder was van een octrooi op een duikerklok en dat hij een klokkenspel vervaardigde voor de Westerkerk in Amsterdam. Leeghwater was als landmeter en waterbouwkundig adviseur ook in het buitenland werkzaam, zoals in Holstein en de omgeving van Bordeaux. In de negentiende eeuw werd hij door anderen Jacob van Lennep tot de grote, alles en iedereen overtreffende deskundige op het terrein van de landaanwinning gemaakt. In een op uitvoerig onderzoek gebaseerde biografie uit 1944 brak De Roever dit beeld vakkundig af. Hij zette Leeghwater neer als een simpele molenmaker die zichzelf in zijn geschriften veel belangrijker had voorgedaan dan hij werkelijk was. De Roever visie wordt nu als te negatief beschouwd. Leeghwater mag dan in zijn tijd geen internationaal erkend genie zijn geweest, zeker in Holland was hij een bekend en gewaardeerd deskundige op het vlak van de polderbemaling en droogmakerijen.¹

De studie van De Roever deed aan de bekendheid van Leeghwater bij het grote publiek niet af. Zijn grote en blijvende faam dankt hij vooral aan het in 1641 uitgebrachte *Haerlemmermeerboeck* waarin hij een lans brak voor de droogmaking van dit enorme water. Hoewel zijn plan weinig realistisch was, werd het boekje toch tot in de negentiende eeuw met de regelmaat van de klok herdrukt. Naast het *Haerlemmermeerboeck* publiceerde Leeghwater nog een tweede boekje, getiteld *Een Kleyne Chronycke ende Voorbereydinghe van de Afkomste ende 't Vergrooten van de Dorpen van Graft ende Ryp*. In dit geschrift vatte hij herinneringen van bejaarde inwoners en zichzelf samen over de verbazingwekkend snelle ontwikkeling van speciaal de haringvisserij met bijbehorende industrieën als de scheepsbouw in Graft en vooral zijn geboortedorp en woonplaats De Rijp in Noord-Holland. Daarbij voegde Leeghwater allerlei wetenswaardigheden over de lage prijzen die vroeger voor eieren, boter en andere levensmiddelen werden betaald, over echtparen met een ongeloofwaardig groot nageslacht, honderdjarigen en andere sterke verhalen. Het geheel wordt gecompliceerd met de nodige gegevens over zijn eigen levensloop en activiteiten als ingenieur in binnen- en buitenland. De *Kleyne Chronycke* vormt de belangrijkste gedrukte bron inzake de persoon van Leeghwater zelf en de geschiedenis van de dorpen Graft en De Rijp tijdens de zestiende eeuw en de eerste decennia van de zeventiende eeuw. De eerste druk kwam in 1649 van de pers bij Dominicus van der

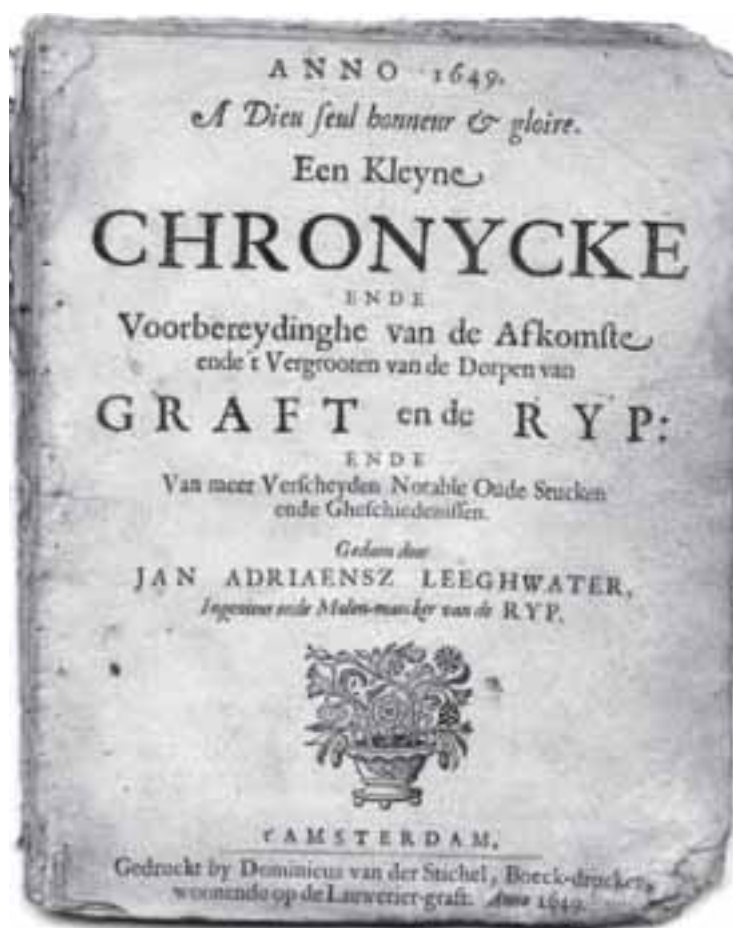
D. Aten

1

1. Jan Adriaensz. Leeghwater. Gravure door S. Savrij naar een tekening door F. de Keijser. Uit het *Haerlemmermeerboeck* uitgegeven door Willem Willemsz. boeck-verkooper, aen den Dam, bezijden den Overtoom (1669). Dit portret met het gedichtje eronder is ook in de eerste druk van de *Kleyne Chronycke* opgenomen.

¹ J.G. de Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater. Het leven en werk van een zeventiende-eeuws waterbouwkundige* (Amsterdam 1944); D. Baars, 'Leeghwater: een herwaarderung', *Spiegel Historiaal* 21 (1986), 2-9; B. van Dijk, 'Leeghwater en de Bijlmermeer', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 1 (1992), 70-75.

2. Het titelblad van de eerste druk van de *Kleyne Chronycke*, 1649.

2 Jan Adriaensz. Leeghwater, *Een Kleyne Chronycke* (voor Jan Philipsz. Schabaelje, 1654).

3 Zie over Schabaelje P. Visser, *Broeders in de geest. De doopsgezinde bijdragen van Dierick en Jan Philipsz. Schabaelje tot de Nederlandse stichtelijke literatuur in de zeventiende eeuw* (Deventer 1988), speciaal 32-59, 72, 80-81; idem, *Dat Rijk is moet eens door eygen Rijpbeydt vallen. Doopsgezinden en de Gouden Eeuw van De Rijk* (Wormerveer 1992), 40-41, 44, 57-58.

4 Zie over het *Haarlemmermeerboek* en de reacties erop De Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 216-242.

5 De Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 242-246.

6 Leeghwater, *Een Kleyne Chronycke* (1654), voorwoord. Een exemplaar van deze tweede druk is onder andere te vinden in de bibliotheek van het Regionaal Archief Alkmaar (RAA), signatuur Graft-De Rijk 2.

7 De Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 242, 256; Visser, *Broeders in de geest*, 213.

8 G.J. Honig, 'Jan Adriaensz. Leeghwater zijn gezin en nakomelingen in de Zaanstreek', *De Zaende, maandblad gewijd aan de historie, folklore en genealogie van de Zaanstreek* 4 (1949), 19-50, 93-96, 165-174, 310-318. Zie over Honigs onderzoekingen naar Leeghwater ook De Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 11. Eerder publiceerde J. Aten al over Leeghwaters nageslacht, zie diens 'Zaanse afstammelingen van Leeghwater', *De Zaende* 1 (1946), 138-145, 165-168.

Stichel, boekdrukker aan de Lauriersgracht in Amsterdam, de stad waar Leeghwater toen woonde (zie afbeelding 2).

De *Kleyne Chronycke* is echter vooral bekend geworden in de versie die in 1654 in omloop kwam. Deze tweede editie werd gedrukt "t' Amsterdam, (...) by Tymon Houthaek, voor Jan Philipsz. Schabaelje, in de Lange-straet, in 't Harlinger Steen-Schip".² Schabaelje (Zoutelande 1592-Amsterdam 1656) was een succesvol schrijver, grutter, doopsgezind leraar, uitgever en boekverkoper. Hij had allerlei connecties met De Rijk. Schabaelje en de eveneens doopsgezinde Leeghwater hebben elkaar goed gekend. De laatste jaren van zijn leven woonde Leeghwater in Amsterdam zelfs vlakbij Schabaelje op een timmerwerf bij de Haarlemmerpoort.³

Aanleiding voor Schabaeljes belangstelling voor de *Kleyne Chronycke* was de grote brand van 6 januari 1654 waarbij het bloeiende dorp De Rijk totaal in de as werd gelegd. Daarnaast heeft mogelijk zijn slechte financiële positie een rol gespeeld. Leeghwater was een redelijk bekende naam, zeker sinds het verschijnen van het *Haarlemmermeerboek* en de naar aanleiding van dit werkje losgekomen discussie.⁴ Schabaelje voegde een door hem zelf geschreven "Beschrijvinghe van den Grooten

Brandt in de Rijk" tussen Leeghwaters verhalen in. Op deze manier ontstond een aantrekkelijk en actueel werkje waarin de razendsnelle opkomst van het dorp en de val door een allesvernietigende brand uit de doeken werden gedaan. De veertien herdrukken die deze versie beleefde – de laatste verscheen in 1862 – tonen aan dat Schabaelje inderdaad een commercieel interessant product afleverde.⁵

Schabaelje deed echter meer dan alleen het bijvoegen van een verhaal over de grote brand. Hij paste ook Leeghwaters oorspronkelijke tekst uit 1649 op diverse punten aan. Van deze ingrepen maakte hij keurig in het voorwoord melding:

"Dat wij den text van den Autheur in de notabelste dingen soo veel gevolgt hebben als de materie lijden mocht, hoe-wel wy niet en willen ontkennen, dat wy sommighe dinghen van kleyne verwonderingh in een korter sin hebben betrocken; evenwel niet gaende buyten onsen Autheurs oogherck (...)"⁶

Leeghwater zelf heeft met die veranderingen niets meer van doen gehad. Hij overleed eind januari of begin februari 1650 in Amsterdam.⁷

Wat Schabaelje nu precies met de oorspronkelijke tekst heeft gedaan, is nooit precies op een rijtje gezet. Dit heeft zeker te maken met het feit dat de eerste druk van de *Kleyne Chronycke* niet gemakkelijk te vinden is. De twee grootste bibliotheken van ons land, de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, hebben bijvoorbeeld geen exemplaar in hun collectie. Desondanks is de eerste druk niet geheel onbekend. In 1949 gaf de Zaanse historicus G.J. Honig er blijk van een exemplaar te bezitten. Hij maakte er gebruik van bij zijn in het genoemde jaar gepubliceerde onderzoek naar het gezin van Leeghwater en zijn nageslacht in de Zaanstreek. Honig richtte zich vanuit de gekozen genealogische invalshoek uitsluitend op de informatie over Leeghwaters familie, vervat in enkele in de eerste druk opgenomen gedichten. Verder ging zijn belangstelling niet.⁸

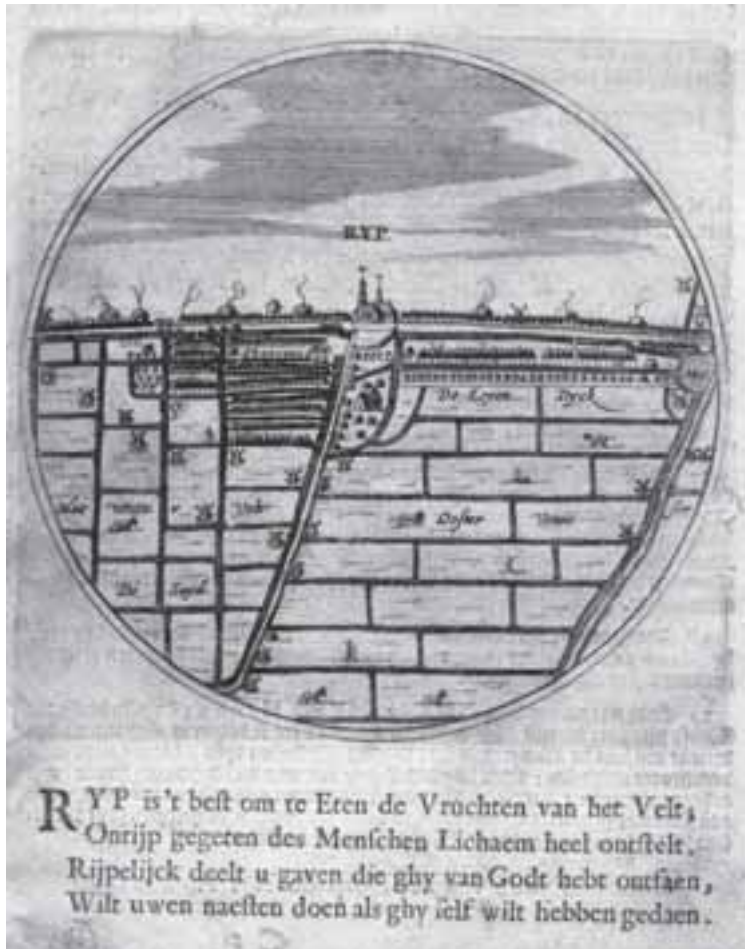
Onlangs kwam in de bibliotheek van het Regionaal Archief te Alkmaar een exemplaar van die reeds in 1949 door Honig “thans zeer zeldzaam” genoemde eerste druk uit 1649 boven water.⁹ Het achtenveertig pagina's tellende boekje was met enkele grove steken in één band gebonden achter vuile, verformfaaide en van hun illustraties beroofde herdrukken van het *Haarlemmermeerboek* en de *Kleyne Chronycke* uit de achttiende eeuw.¹⁰ Deze vondst vormde aanleiding om de eerste, door Leeghwater zelf bezorgde druk eens goed te vergelijken met de door Schabaelje bewerkte uitgave van 1654. Zoals we zullen zien verwijderde Schabaelje niet alleen alle langere gedichten, maar schrapte hij ook een opmerking van Leeghwater over de twisten tussen de doopsgezinde en de gereformeerde factie in De Rijk tijdens de jaren dertig en veertig van de zeventiende eeuw. Juist die passage geeft ons meer inzicht in de positie die Leeghwater in de genoemde geschillen innam.

Een gedicht van Hojewilt en Leeghwaters eigen rijmen

Direct valt op dat de eerste editie uit 1649 een gedicht van “den Ryper poët” Hendrick Albertsz. Schoenmaecker of Hojewilt (De Rijk circa 1605-1667) bevat (zie bijlage 1). Hojewilt was een van de belangrijkste leden van de Rijkse doopsgezinde rederijkerskamer ‘De Witte Roose’ die na 1633 tot de grote brand van 1654 tal van activiteiten ontplooiden. Van hem zijn niet alleen allerlei stichtingsliedertjes, maar ook diverse boertige kluchten bekend.¹¹ Leeghwater en Hojewilt stonden vrijwel zeker in nauw contact met elkaar. Eerder, in 1641, had de Rijkse dichter reeds een vers geleverd voor het *Haarlemmermeerboek* waarin de droogmaking van dit water warm werd aanbevolen.¹² Acht jaar later deed hij hetzelfde voor de *Kleyne Chronycke*. Schabaelje liet dit gedicht om onduidelijke redenen in zijn editie van 1654 achterwege. Het ontbreekt ook in alle latere drukken.

Naast het vers van Hojewilt zijn in de eerste druk ook nog vier gedichten van Leeghwater zelf opgenomen. In het eerste rijm besprak hij het talrijk nageslacht van zijn grootmoeder Griet Maertens, dat hij eens met zijn nicht Mary Willems de Backster nauwkeurig had geteld en nagerekend. Het tweede gedicht, getiteld “Van dese Vrouw haer Memorie ende Kloekheydt”, behandelt de bijzondere capaciteiten en godvruchtigheid van Griet Maertens. Schabaelje liet beide verzen weg, maar vatte de erin opgenomen feitelijke informatie in twee alinea's tekst samen. Omdat deze twee rijmen de nodige genealogische informatie bevatten, nam Honig ze in zijn hiervoor genoemde artikel over Leeghwaters familie en nageslacht over en kunnen ze daar worden gevonden.¹³

Ook Leeghwaters volgende gedicht over de droogmaking van de Beemster liet Schabaelje vallen (zie bijlage 2). Wel raapte hij weer de feitjes in het vers bij elkaar en schreef op basis daarvan zelf enkele alinea's. Leeghwater werd in 1607 samen met zeven anderen door de octrooihouders van de Beemster aangesteld als technisch ambtenaar en opzichter. Hij bleef in deze betrekking tot het voorjaar van 1613.¹⁴ Volgens het bovenschrift stamt het rijm uit het jaar 1610. Het bevat aan het einde een oproep om toch vooral met het project door te gaan. Dat valt goed te begrijpen,

3. De eerste druk van de *Kleyne Chronycke* bevat drie prenten: het portret van Leeghwater (zie afb. 1), een gezicht op Graff en het hier afgebeelde gezicht op De Rijk. Dit laatste prentje is alleen in de eerste druk te vinden en lijkt zeer sterk op een tekening van Leeghwater zelf uit 1647. De bedoelde pentekening – met het rijmpje in de rechterhoek geschreven – is afgedrukt bij het in de tekst meermalen genoemde artikel van G.J. Honig.

9 Honig, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 19.

10 Inmiddels is het boekje uit de bewuste band losgemaakt in verband met de conservatie en apart geborgen in de bibliotheek van het RAA, signatuur 8 G 123.

11 Zie over Hojewilt en het culturele leven in De Rijk P. Visser, ‘Doopsgezinde rederijkersactiviteiten in de eerste helft van de zeventiende eeuw in Hoorn, De Rijk en Rotterdam’, *Doopsgezinde bijdragen*, nieuwe reeks, nr. 16 (1990), 31-32; idem, *Dat Rijk is*, 78-88.

12 Ook de eerste druk van het *Haarlemmermeerboek* verscheen bij Van der Stichel en is nu zeer zeldzaam (De Rover, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 227).

13 Honig, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 19-23.

14 Zie over de droogmaking van de Beemster en Leeghwaters bemoeienissen met dit project De Rover, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 85-115.

want in januari 1610 was de op dat moment zo goed als droge Beemster na een doorbraak van de Waterlandse Zeedijk weer volgelopen. Enkele participanten in de onderneming gooiden het bijtje er bij neer. Gelukkig zette het merendeel door. De Staten verleenden op 15 februari een tweede bedijkingsoctröoi waarbij allerlei eerder beloofde belastingvoordelen werden verlengd. Verder benoemden de hoofdingelanden een nieuw college van dijkgraaf en heemraden dat het project weer vlot moest trekken.

In het bijna honderdvijftig regels lange gedicht beschreef Leeghwater de komst van polderjongens van heinde en verre, de aanbesteding van de bouw van de watermolens, het leggen van de ringdijk en de uitvoering van diverse andere werken als het sluiten van het Spijkerboorsgat tussen de Beemster en Starnmeer. Ook stond hij stil bij de relatie tussen de aannemers en dijkgraaf en heemraden. Leeghwaters gedicht over de bedijking van de Beemster ontbreekt in navolging van de door Schabaelje bewerkte uitgave van 1654 in alle latere drukken.

Schabaelje schrapt tenslotte het vierde rijm van Leeghwater totaal, zonder samenvatting of iets dergelijks. Het gaat om een gedicht dat de Rijper timmerman en molenmaker in 1626 vanuit Holstein aan zijn familie in Holland zond en wel toen hij "(...) woonde op een Dykasie van de Megger ende Barmer zee [de Meggeren Börmermeer beoosten Friedrichstadt], daer ick mede diende als Lant-meter ende Ingenieur (...), het welcke geleden is drie-en-twintich Jaren".¹⁵ Omdat het een opsomming van de namen van Leeghwaters kinderen bevat, is het weer bij Honig te vinden.¹⁶

Leeghwater en de "Menniste stoutigheden" in De Rijk

Naast de zojuist besproken gedichten liet Schabaelje ook enkele stukjes tekst weg. Leeghwater – zoals gezegd zelf doopsgezind – besteedde in zijn boekje ruim aandacht aan de opkomst en bloei van de grote en vooraanstaande doopsgezinde gemeente in De Rijk. Deze was overigens van de vrijzinnige of Waterlandse richting. De later gevestigde gereformeerde kerk won in het dorp maar langzaam aanhang. Leeghwater merkte hierover op dat ene Mary Arents hem verteld had dat er in haar jeugd maar drie of vier mensen waren te vinden die "kercks gesint waren, te weten Calvijns".¹⁷ Daarna memoreerde hij dat doopsgezinden de vroedschap en de schepenbank van het dorp totaal domineerden.¹⁸

Om de vooraanstaande positie van de dopersen in het bestuur van De Rijk te adstrueren somde Leeghwater met naam en toenaam zevenentwintig doopsgezinde bestuurders op, waarbij hij toegaf dat er hierbij ook nog enkele gereformeerden waren geweest. Daarvan noemde hij er acht. Vervolgens refereerde hij aan de hoog oplopende en gecompliceerde conflicten tussen de doopsgezinde en gereformeerde factie om de politieke macht in het dorp. Deze zijn in 1992 door Visser nog eens uitvoerig besproken.¹⁹ Wij volstaan daarom met het trekken van enkele hoofdlijnen. De Rijper vroedschappen werden vanouds gekozen uit de rijkste en meest geschikte inwoners en wel voor het leven. Dit college werd vrijwel geheel door doopsgezinden gedomineerd. De schepenen zaten slechts voor één jaar. Dat bood voor gereformeerden mogelijkheden. Tussen beide colleges ontstond de nodige strijd over de vraag wie het nu eigenlijk voor het zeggen had. Dat de competenties niet duidelijk waren afgebakend, verergerde de zaak. Deze fricties werden in religieuze termen vertaald. De spanningen liepen na 1630 nog verder op naar aanleiding van een verzoek van de gereformeerde kerkenraad aan het dorpsbestuur om vergroting van de kerk. De financiering van dit project was niet eenvoudig. Verder was bij het doopsgezinde volksdeel maar weinig animo om door middel van extra belastingen mee te betalen aan de kerk van de gereformeerden. Het was bovendien een overwegend doopsgezinde vroedschap die de kerkvergroting vlot moest trekken. In 1631 kwamen de vroedschappen met een nieuwe oplossing voor de dag. Het dorp nam tegen een bepaalde vergoeding het plan van het vroedschapslid Mr. Steven Bosch over om de Starnmeer droog te maken. Een gedeelte van de opbrengst wilde men bestemmen voor de uitbreiding van de kerk.

15 Leeghwater, *Kleyne Chronycke* (1649), 40. Zie over Leeghwaters activiteiten in Holstein De Roever, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 203-209; L.F. Aten, *Cornelis Jansz. Allerts (1580-1648), een Grafter bedijker* (uitgave Rijper Museum 1980), 34.

16 Honig, *Jan Adriaensz. Leeghwater*, 19-21.

17 Leeghwater, *Kleyne Chronycke* (1649), 18.

18 Ibidem, 18-19; vgl. met Visser, *Dat Rijk is*, 60.

19 Visser, *Dat Rijk is*, 58-77.

Dit onderonsje in de vroedschap veroorzaakte nog meer wantrouwen bij de schepenenbank, die tegen deze tijd in gereformeerde handen was. In 1632 liep het geschil helemaal uit de hand. Vroedschappen en schepenen raakten over en weer in allerlei juridische procedures verwickeld en het dorp verkeerde geruime tijd in een bestuurlijke impasse. Vanaf het einde van de jaren dertig van de zeventiende eeuw kregen de gereformeerden langzaam de overhand. In november 1638 bepaalden de Staten dat de vroedschappen voortaan van de gereformeerde religie moesten zijn. Hiermee was het pleit in wezen beslecht, maar omdat de vroedschappen voor het leven benoemd waren, sleepten de onenigheden nog geruime tijd voort. Tegen het einde van de jaren veertig was de overwinning van de gereformeerden echter een feit en domineerden zij het dorpsbestuur vrijwel totaal.

Leeghwater stelde deze kwestie aan de orde in de alinea die volgde op de lijst van zevenentwintig doopsgezinde en acht gereformeerde dorpsbestuurders. Ondanks zijn bede dat het bestuur in De Rijp voortaan in goede onderlinge vrede en harmonie zou samenwerken, kon hij het toch niet laten een ernstige waarschuwing aan de “andere Stuerluyden” ofwel de nieuwe gereformeerde regenten uit te delen:

“Dese voorsz personen hebben met malkander verscheyden wichtighe saecken (met Godes hulpe) uytgevoert, die my ten deele wel bekend zijn. Den Almogenden Godt geve ons sijne goede gratie, dat de Regeeringe in de Rijp voortaan vredigh mach voortgaen: Alsoo daer nu andere Stuerluyden aen 't Roer sitten, soo sullen sy oock wel dienen op het Compas te letten; want als 't Compas van de pen raect, soo werdt het Schip somtijds wel teghen de wal aengheseylt”.²⁰

Schabaelje liet in 1654 deze passage weg. Dat was misschien met het oog op de na de grote brand geboden onderlinge eenheid maar het beste ook. Vanuit commercieel oogpunt was het natuurlijk eveneens beter dergelijke gevoelige kwesties te laten voor wat ze waren.

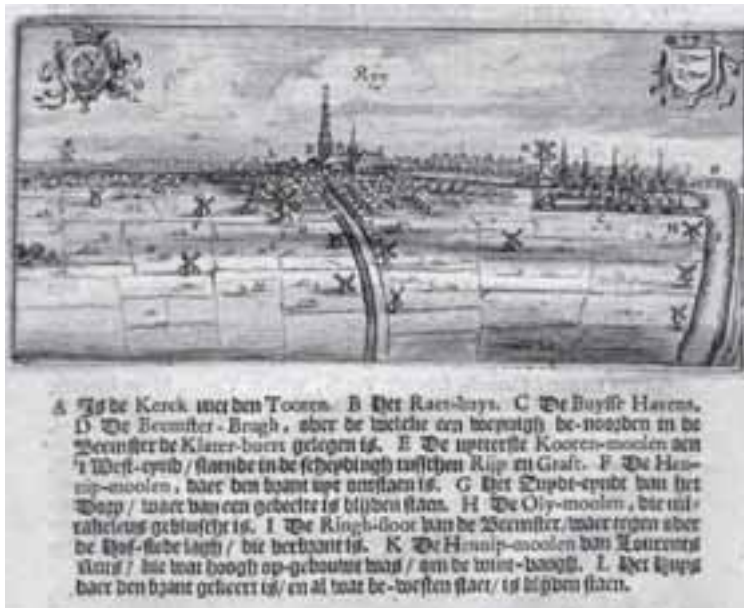
Mogelijk om dezelfde redenen schrapt Schabaelje nog één andere alinea, weer over godsdienstige zaken. Leeghwater roemde de goede contacten tussen de doopsgezinden en Willem de Zwijger. Die goede relatie had zich volgens hem onder stadhouder Frederik Hendrik voortgezet. Hij stelde hierover:

“Ende nae datum van dien [d.w.z. na Willem de Zwijger], als onsen Prince Hendricus in de Stadt Weesp pleegh te komen, soo was hy ghelogeert tot Lauweris Schouten, het welke een van de Waterlandtsche Doops-ghesinden was, die een man was van groote middelen; waer van den Prince een goet wel-behaghen hadde, om aldaer te logeeren: daer ick mede verscheydenmael gelogeert geweest ben, ende aen sijn tafel gegeten ende gedroncken heb, soo dat my de gelegentheynt der saken wel bekend zijn, ende dickwils heb hooren verhalen”.²¹

In ieder geval klopt de informatie die Leeghwater in deze alinea geeft. Uit brieven van P.C. Hooft weten we dat Frederik Hendrik op 19 september 1630 inderdaad op doorreis naar Den Haag bij Laurens Schouten in Weesp de nacht doorbracht. Dit tot grote teleurstelling van Hooft die op het Muiderslot alles in gereedheid had gebracht voor een luisterrijke ontvangst.²²

Besluit

Schabaelje liet niet alleen dingen weg, hij voegde ook hier en daar kleinigheidjes toe. Zo verklaarde hij waarom Leeghwater van “het [Schermer]Eylant” sprak. Hij ging er kennelijk van uit dat velen na de droogmaking van de Beemster, Schermer

A Tjil de Kerk met den Tooren. B Het Raen-Sluis. C De Buyffe Havens. D De Beemster-Brugh. ober de lichte den boezem in de Beemster de Klare-buurt gelogen is. E De iustierse Kooren-moelen den West-cynde / staende in de schootigh tusschen Rijp en Graet. F De Hennip-moelen, daer den brand opt ontsaen is. G Het Duple-cynde van het Dooz / waer den brand is blijven staen. H De Oly-moelen, die mit raderen gheslocht is. I De Ringh-door van de Beemster, waer tegen ober de Oef-stede laegh / die verhoort is. K De Hennip-moelen van Laurins Sluis / die wat hoogh op-geboort was / om de water-booght. L Het Kuyss daer den brand geveert is / en al wat be-weslen staet / is blijven staen.

4. Schabaelje verving het prentje van De Rijp (zie afb. 3) door een nieuw gezicht op het dorp ter verduidelijking van zijn beschrijving van de grote brand.

²⁰ Leeghwater, *Kleyne Chronycke* (1649), 19.

²¹ Ibidem.

²² H.W. van Tricht (ed.), *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*, dl. 2 (Culemborg 1977) brieven nrs. 391-395, 399; J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik, Prins van Oranje, een biografisch drieluik* (Zutphen 1978), 338.

5. Naast het andere gezicht op De Rijk voegde Schabaelje nog een extra afbeelding aan zijn editie toe, weer ter illustratie van de brandkroniek. Het gaat om het hier afgebeelde prentje van het in vuur en vlam staande dorp.

6

en Starnmeer niet meer wisten dat Graft en De Rijk eens op een eiland lagen.²³ Voorts voegde hij een extra alinea toe aan hetgeen Leeghwater over zijn levensloop te berde bracht. De beroemde waterbouwkundige meldde in 1649 zelf niets over zijn activiteiten bij het beleg van Den Bosch van 1629. Wel maakte hij hiervan melding in het *Haerlemmermeerboeck*. Daarin stelde hij betrokken te zijn geweest bij het maken van plannen om het geïnuundeerde gebied rond de belegerde stad droog te leggen. Verder had hij tot dat doel gebouwde molens bij Engelen gerepareerd.²⁴ Schabaelje klopte deze prestatie wat op. Hij roemde de “grooten dienst” van Leeghwater “in ’t Leger voor ’s-Hertogen-Bos met Molens te ordineren en te stellen, om het water uyt te malen; ’t welck een groot voordeel heeft gegeven om de selve onwinnelicke Stadt winnelick te maken (...)”.²⁵ Tenslotte verbeterde Schabaelje de leesbaarheid van Leeghwaters kroniek door enkele kopjes in de tekst te wijzigen.

Van werkelijk belang zijn deze laatste kleine veranderingen niet. We kunnen daarom nu wel de balans opmaken van onze vergelijking van de eerste druk van de *Kleyne Chronycke* uit 1649 en de tweede, bewerkte druk van 1654. Duidelijk is geworden dat Schabaelje behoorlijk in de oorspronkelijke tekst heeft geschrapt. Niet alleen Hoejewilts inleidende gedicht, maar ook vier van Leeghwaters eigen rijmen liet hij weg. In enkele gevallen vatte hij daarbij wel de feitelijke informatie uit de verzen in enkele alinea’s samen. Op deze manier wist hij de omvang van het boekje – ondanks de invoeging van zijn eigen brandkroniek – binnen de perken te houden.

Het meest interessant zijn echter misschien wel de ingrepen van Schabaelje in het gedeelte over de dominantie van de dopersen op het Schermereiland. De geschrapte passage over de machtsovergang in Leeghwaters geboortedorp en woonplaats De Rijk geeft extra reliëf en betekenis aan de voorgaande opmerkingen over de opkomst van de doopsgezinde gemeente aldaar. Uit de bedoelde alinea blijkt dat de wisseling van de wacht van doopsgezind naar gereformeerd in het dorpsbestuur zeker niet zomaar aan Leeghwater voorbij is gegaan. Daarbij mag niet worden vergeten dat hij ook zakelijk direct bij de conflicten in het dorp was betrokken. In maart 1635 kwam de vroedschap eenstemmig tot de conclusie dat het bestek voor de vergroting van de gereformeerde kerk opgesteld door Jan Adriaensz. Leeghwater en Pieter Jansz. Stijnis het meeste perspectief bood. Hij voerde verder allerlei werkzaamheden uit in het kader van de voorbereiding en uitvoering van de droogmaking van de Starnmeer waaruit de verbouwing van de kerk zou worden betaald.²⁶

23 Leeghwater, *Kleyne Chronycke* (1654), 27.

24 Jan Adriaensz. Leeghwater, *Haerlemmer Meer-Boek of beschryving hoe men de Haarlemmer en Leytse-Meer bedyken en droog maken zal* (negende druk, Amsterdam 1724), 15.

25 Leeghwater, *Kleyne Chronycke* (1649), 40. Zie over Leeghwaters bemoeienissen met het beleg van ’s-Hertogenbosch De Roever, Jan Adriaensz. *Leeghwater*, 189-202.

26 Visser, *Dat Rijk is*, 73; De Roever, Jan Adriaensz. *Leeghwaeter*, 178-185.

De hele gang van zaken rond de *Kleyne Chronycke* vormt een bevestiging van de reeds door P. Visser geduide nauwe relaties tussen Leeghwater, Hoewijlt en Schabaelje. De serie rijmen van Leeghwaters hand in de eerste druk van de *Kleyne Chronycke* toont tenslotte weer duidelijk aan dat hij een groot liefhebber van de dichtkunst was. Het lijkt ons daarom aannemelijk dat Leeghwater actief heeft deelgenomen aan het doopsgezinde culturele leven in De Rijk en lid is geweest van het plaatselijke rederijkersgenootschap 'De Witte Roose'.

BIJLAGEN

1. Gedicht van Hoewijlt op Leeghwaters *Kleyne Chronycke*

Aen den Leser,
Op den Inhoud
Van
Ian Adriaensz Leeghwaters
Chronyckjen.

Ghy die na wat nieuws gaet haken,
Of wat oudts, of vreemde saken,
En daerom veel Boeckjen leest,
Hoe het is en heeft geweest
In de verd'-gelegen Landen;
Neemt dit Boeckjen eens in handen,
Dat *Leeghwater* u aenbiedt:
Daer in soo werdt u bediedt,
Hoe voor tweemaal hondert jaren
GRAFT en RYP heel weynigh waren;
Van wat Lieden dat dit Landt
Eerst bewoont is en beplant;
Hoe veel plaetsen hier gelegen
Hebben haren Naem gekregen;
Wanneer Kerreck, Waegh en Sluys,
Molens, Haven, en Raedt-huys,
Hebben haer begin genomen,
En 't Scheep-timm'ren is gekomen;
Wat een Man daeghs winnen [verdienen] mocht;
Hoemen [voor hoeveel] Boter, Ey'ren kocht;
Hoemen mocht een Maeltijt teeren;
Hoe haer 't Volck doe kond' geneeren [in zijn levensonderhoud voorzien];
Hoe het Dorp te wesen plach,
Doe hem selfs gedencken mach:
En hoe 't door des Heeren zegen
Sulcken wasdom heeft gekregen,
Datmen hier in dees' Contrey
Vindt geen Dorp soo schoon, soo frey.
En noch veel notab'le stucken
Gaet hy u hier in uyt-drucken:
Van sijn *Groot-Moeders* geslacht;
Van veel Kind'ren tot een dracht;
Van de langh-gehouwde Paren;
Wat hem selfs is wedervaren;
Wat hy heeft gehoort, gesien,
En verstaen van ander liën:
Wat al Landen, wat al Steden
Dat hy heeft door-wandelt: mede
Een soet Liedtjen van de Min,
Aen sijn Vrouw en Huys-gesin,
Vindt ghy in dit Boeckjen aerdigh.
Sulck een Man is't prijzen waerdigh,
Die veel fraeye dingen schrijft,
Op dat 't in gedachten blijft

't Geen de Tijd al gaet verand'ren:
Daerom laet ons met malkand'ren
Loven, prijzen desen Heldt,
Die ons klaer voor oogen stelt
't Geen wy van ons leven-dagen
Noyt en hoorden noch en sagen;
Wisten van veel dingen niet,
Diemen door *Leeghwater* siet'.

H.A. Hoe je wilt.

2. Gedicht van Leeghwater op de droogmaking van De Beemster

Een Liedeken, ghemaect in 't jaer 1610. Van de Grootte
Lofwaardighe Bedijckinge van de Beemster: ende gaet
op de wijze, *Schenckt my te drincken na mijnen dorst.*

De Hollanders koen, met kloecke sin,
Gaen nu beginnen Romeynse [grote, de Romeinen waardige] daden:
Een water groot, veel moeyten in,
Sagh men in 't achtste Jaer [1608] aenvaten,
Om met practijcken tot Landt te maecken,
't Welck is wel seven mijlen in 't rondt,
Wel ses voet diep na mijnder maten,
Alsoo ick heb gemeten de grondt.

Veel Heeren, met eeren, van veel steden, hoort reden,
Aenvaerden dees Beemster aen, onbelaen;
Godt verleen haer vree, victory mee,
Om volstandigh te blijven staen.

2. Sulck werck, seer sterck, is prijzen waert,
Alsmen aenvaert, een yeder te voldoene:
Dat Water groot nu niet en baert,
Veel vruchten te dragen, in dit seysoene,
Als 't in 't bedijcken hier na sal doene,
Daer menigh man sijn broodt aen wint;
Soo Schotten, Walen en Duytsen koene,
Met arbeydt haer geneeren, my wel versint.

Hans Koyer dan, krijght oock daer van,
Met goet bescheydt, veel arrebeydt;
Met palen en schoeyen, sietmen haer moeyen,
Om te maecken wel bereydt.

3. Men heeft gesien, op Jaers-dagh by een, 1608.
Veel Timmerlien, van veel plaetsen komen treden,
Tot Amsterdam, op dat termijn,
Om die Molens reyn daer aen te nemen:
Tot Anna Francken [Amsterdamse herberg] saghmense mede
Opveylen al in 't openbaer;
Den Boer van Delf, d'eerste mijnde met seden,
Om sijn profijt wel te nemen waer:

Sijn Borge vry, stelde hy by:
Een goet accoort, heeftmen gehoort,
Die Heeren gemeen, waren te vreen,
Den koop ginck daer mee voort.

4. Tot Purmerent, op dat Casteel [het slot Purmestein],
Den thierenden april saghmen eerst vergaren 1608.
De Beemster-heeren, meest in 't geheel,
Daer by veel lieden met groote scharen,
't Welck al te samen meest Boeren waren,
Om aen te nemen het Aerde-werck:

Men sagh d'Aennemers loopen by paren,
Om oock aldaer te mijnen een perck [dijkvak].

Een Engels-man, die nam daer an,
Te maecken een groote Dijck, van slijck,
Door 't water sterck, en 't lange perck,
Most hy nemen de wijck.

5. Korts daer na heeftmen beraemt,
Hoe dat men 't Spijcker-boors-gat sou stoppen:
Geen grooter gat wasser voornaemt
Geboort met boren, al sonder doppen [centerpunt om boor te plaatsen];
Daer in moestmen hebben veel proppen [vulsel]:
De Heeren stelden een goede raedt,
Om dat met balcken toe te stoppen,
Met aerde te vullen, was haer toeverlaet.

Sy hebben doen halen, veel hondert palen;
Veel Arbeyders saen, namen sy aen,
Om de aerde te voeren, sterck waren de Boeren,
Men sagh daer haest overgaen.

6. Men heeft oock besteedt een uytwatingh groot,
Om d'oude Landen te contenteren [tevreden te stellen],
Beginnende aen de Schermer bloot,
Verby Ursem saghmense laburieren [werken],
Langhs Walichs dijck daer veel lieden marcheren,
Hebben sy gegraven met goeder aerdt;
Men siet daer nu de Schepen passeren,
Van Hoorn tot Alckmaer, al door die vaert.

Avenhorn voorby, maeckten sy
Uyt water bloot, een Dijck seer groot:
Ian Hagel van buyten, met Pramen en Schuyten,
Ginck diepen aldaer die Sloot.

7. Die uytwatingh sietmen nu doorgaen
Voor d'Oudendijck tegen die Weyden,
Tot aen Saerdam, al aen dat Landt,
Met Dijckagie van die Polders gescheyden;
Ontrent twee uyren gaens, sonder beyden,
Is dat wel lanck, na mijn verstant:
Om 't water te lossen de Heeren daer leyden,
Een nieuwe Sluys op de Zee-kant.

Met siet daer mee, veel water in Zee
Door die Sluyse gaen, seer sterck belaeen:
Die vloedt van buyten, doet weder sluyten,
En dwinght die deuren aen.

8. Men heeft daer op de Beemster-kant
Veel water-molens geplant, rontom haer contreyen,
Het welck is de principale [belangrijkste] bandt,
Om te soecken 't landt al in die vleyen [valei, te bemalen laagte]:
Al die den tijdt mogen inbeyen [inwachten],
En haer niet quellen met d'arbeydt bloot [alleen],
Die (hoop ick) sullen daer noch Ossen weyen,
En huysen bouwen, kleyn ende groot,

Met boomen daer by, en planten vry,
Haver en Kroock [hooizaad], te zaeyen oock,
Veel Poppen [kinderen] kleyn, te baren reyn,
Om te teelen [voortbrengen] t'samen in't Looock.

9. Die Hooft-ingelanden, hoort mijn vermaen,
Hebben gestelt haer Ondersaten

Op al die wercken gade te slaen:
Den Dijck-graef kloeck, met sijn Heemraden,
Die Toesienders zijn oock by maten
Ghestelt, op't velt, om de ronde te doen;
Elck te bewijisen, wilt dit vaten,
Om haer besteck wel te voldoen.

Ghy Dienaers reyn, wilt houwen gemeyn,
Wel bedocht aen, om Prijs te begaen,
Op dat ghy meucht, hier na met vreucht,
Blijven al op de baen.

10. Als den Dijck-Graef uyt schouwen sal gaen
Met sijn Collegye, om op te nemen,
Hebben de Werck-meesters dan niet voldoen,
So sietmen haer niet seer floreren,
Sy souden lichtelijck muytineren:
En roepen, wy moeten hebben gelt;
'T ons is verteert mijn goede Heeren,
Salmen meer wercken wy verliesen 't velt.

Maer als haer perck, is goet en sterck
En krijgen haer gagie dan, daer van:
So sietmen haer, loopen te gaer,
Alsdan is Hans een man.

11. Oorlof mijn Heeren, houdt goede moet,
Staet op u hoed [weest op uw hoede], wilt niet beswijcken:
Geloofse niet al, die't meenen goet:
En met honigh soet, u mont bestrijcken,
Ja oock de geen, die 't anders doen blijcken,
Door nijdt, en spijt, u blameren daer,
U spel wilt selver wel doorkijcken;
Laet u niet maken wanckelbaer.

Gaet kloeckelijck voort, hout goed accoord,
U Volck goet, betaling doet,
Dan sullen sy, u dancken vry,
En lichten oock de hoet.

12. Prins en Princesse, neemt dit in danck,
Na den geest seer kranck, ben ick bevonden:
Hier mee sluyt ick, met slecht gesanck,
Vaert wel, leeft lanck, dat 's mijn oirconden,
By ons moet vreucht zijn t'allen stonden.
Geluck, voorspoet, tot saligheyt dan,
Dat wensch ick u al uyt 's herten gronden:
Dit 's u geschoncken van een Timmer-man,

Die altijdt meest, in dit foreest [bos, ondermaanse],
Den kostelijcken tijt, verslijt,
Met practiseeren, en soecken, in vele hoecken,
Tot sijns naestes profijt.